

все-все своїми руками» (продемонстровано практичні приклади збирання і програмування систем на базі мікроконтролерів (роботи, 3D-принтер, різноманітні датчики); розгорнуто власний «розумний будинок»; представлено можливості використання готових мікроконтролерних систем).

Отже, на правильний професійний вибір майбутніх студентів університету, які мали наміри незабаром поповнити його студентські лави, мали значний вплив такі «подорожі у світ майбутньої професії» та участь в освітньому та профорієнтаційному проекті «Пробне ЗНО».

Тож, в умовах реформування системи середньої та вищої освіти сучасні тенденції забезпечення якості підготовки абітурієнта до вступу у ВНЗ та подальшого успішного навчання в ньому безпосередньо пов'язані з вирішенням проблеми професійної орієнтації учнівської молоді, що у свою чергу в подальшому позитивно впливатиме на якість підготовки фахівців у вищій школі.

Література

1. Український центр оцінювання якості освіти (звіти ЗНО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://testportal.gov.ua/reports/> (20.09.2016). – Назва з екрану.
2. Муранова Н. П. Фізико-математична підготовка старшокласників до навчання в технічному університеті: [монографія] / Н. П. Муранова. – К. : НАУ, 2013. – 464 с.
3. Інститут доуніверситетської підготовки (Пробне ЗНО–2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://idp.nau.edu.ua/probne-zno-2016.html> (20.09.2016). – Назва з екрану.
4. Міністерство освіти і науки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/05/31/sogodni-svit-rozvivayetsya-nastilki-shvidko,-shho/> (31.05.2016). – Назва з екрану.

УДК 373.5.015.31:316.42

Нечерда Валерія, м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ПРОСОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема формування просоціальної поведінки молоді, зокрема учнів старшої школи, й наголошується на соціально-психологічних характеристиках старшого підліткового віку. У центрі уваги автора – найбільш ефективні методики дослідження сформованості якостей просоціальної особистості сучасних школярів та результати експериментальної роботи.

Ключові слова: просоціальна поведінка, формування просоціальної поведінки учнів старшої школи, старші підлітки, якість просоціальної особистості, психолого-педагогічна діагностика.

The article considers the problem of formation of the prosocial behavior of the youth, in particular, of high school students. It emphasizes the socio-psychological characteristics of older adolescents. The author focuses on the most effective methods of the research of formation of modern students' prosocial features and on the experimentation results.

Keywords: prosocial behavior, formation of the prosocial behavior of high school students, older adolescents, prosocial personality property, psycho-pedagogical diagnosis.

На сучасному етапі становлення й розвитку нашої держави дедалі більше зростає потреба українського суспільства у молодих людях, здатних на духовний і соціально-культурний саморозвиток, самовіддане служіння своєму народу. Однак при цьому все більш загрозливих форм набувають нечітка позиція молоді щодо життєвих орієнтирів, девальвація моральних та інтелектуальних цінностей, соціальна байдужість і агресивність. За таких умов важливим є посилення уваги до особистості, гармонізації її відносин з собою та іншими людьми, з оточуючим світом на всіх етапах здобуття нею освіти. Відтак однією з актуальних проблем в системі неперервної освіти є формування просоціальної поведінки молоді людини. Вчені (Дж. Аронфрід, Т. Дем'янюк, Л. Калашникова, В. Кириченко, І. Козубовська, С. Шварц) зауважують, що формування просоціальної поведінки є важливим для особистості будь-якого віку. Проте сформована саме у старший шкільний період просоціальна поведінка зможе стати для учня тією громадянською позицією, з якою він розпочне доросле життя. Зазначене зумовило тему дослідження – сучасний стан сформованості просоціальної поведінки учнів старшої школи.

Аналіз психолого-педагогічних джерел з проблеми просоціальної поведінки (Е. Арanson, Т. Уїлсон, Р. Ейкерт, Р. Чалдіні, Д. Кенрик, С. Нейберг) виявив відсутність єдиного підходу до розуміння цього феномену. Просоціальна поведінка трактується вченими досить широко. Найчастіше під просоціальною поведінкою розуміються будь-які дії, що орієнтуються на благо соціальних груп та здійснюються з метою принести користь іншим. У дослідженнях також наголошується на значенні милосердя й альтруїзму, оскільки вважається, що просоціальна поведінка відрізняється від соціальної саме більшим альтруїстичним навантаженням. Педагогічна рефлексія наукового доробку з формування просоціальної поведінки дозволяє стверджувати, що цій проблемі присвячено багато наукових

розвідок, переважно психологічного напрямку, й надзвичайно обмаль досліджень власне педагогічних аспектів, що розкривали б специфіку формування просоціальної поведінки й окреслювали сучасний стан її сформованості в учнів різних вікових категорій, зокрема старшого шкільного віку.

Старший шкільний вік (9–11 класи, вік 15–17 р.) – це той період, коли активно накопичується життєвий досвід молодої людини, формується її самооцінка і здатність до об'єктивного оцінювання інших людей, постає проблема вибору професії. Цей вік відрізняється виходом особистості на якісно нову соціальну позицію, де формується її свідоме ставлення до себе як до члена суспільства, виникає бажання бути поміченим. Період старшого шкільного віку, на нашу думку, належить до старшого підліткового періоду вікового розвитку, оскільки на сьогодні під поняттям «підлітки» в Україні розуміються особи у віці 10–18 р. [1].

У старших підлітків на високому рівні спостерігається стійкий прояв моральної самоактивності і саморегуляції у всіх ситуаціях діяльності і спілкування. Проте такі вікові особливості, як недостатній розвиток вольової сфери, відсутність достатнього досвіду моральної поведінки, попри самостійність і стійкість суджень про моральні норми, що регулюють взаємини людей, велика критичність по відношенню до інших, негативно впливають на стійкість і глибину емоційно-моральних ставлень і можуть призвести до формування якостей антисоціальної особистості.

Саме тому, з метою з'ясування наявності у старших підлітків – учнів загальноосвітніх навчальних закладів певних знань і вмінь, необхідних для просоціальної особистості, здійснювалася дослідницько-експериментальна робота.

З огляду на проаналізовані вікові особливості старшого підліткового віку, було обрано банк психолого-педагогічних діагностик, що дозволили визначити сучасний стан сформованості просоціальної поведінки учнів старшої школи.

Аналіз проведеного авторського бліц-опитування «Мої асоціації» учнів 9–11 класів експериментальних ЗНЗ України засвідчив, що для старших підлітків з поняттям «просоціальна поведінка», перш за все, асоціюється «здатність до чуйності і співпереживання»; на другому місці за кількістю респондентів – «поблажливість»; «терпимість до оточуючих» займає третє місце; на четвертому місці – «гуманність і альтруїзм». Те, що «просоціальна поведінка» асоціюється з «готовністю до співробітництва» та із «слабкістю духу», вважає відносно невеликий відсоток опитаних учнів.

На нашу думку, домінування в асоціативному ряду в підлітків позиції «здатність до чуйності і співпереживання» зумовлено браком позитивних емоцій у спілкуванні з дорослими, частими випадками авторитарного керування у сучасних школах, поодинокими випадками відвертого глузування чи навіть застосування сили у взаєминах «педагог – учень», серйозними проблемами у стосунках з батьками (адже першим відчуттям під час перебування вдома більшість учасників інтерв'ювання назвала «самотність»). Вибір «поблажливості» (друге місце за кількістю опитаних) зумовлений тим, що старші підлітки є дуже чутливими до сприйняття деструктивних стереотипів, що панують у суспільстві, схильністю до наслідування проявів агресії, в них здатність до милосердя й альтруїзму часто вважається ознакою вразливості й безсилля.

Метод незакінчених речень дозволив стимулювати учнів на роздуми стосовно суті просоціальної поведінки. У найбільшій кількості відповідей спостерігалася розуміння пасивного навантаження поняття «просоціальна поведінка», неусвідомлення її моральної значущості. Як приклад, маємо наступне. Галина К.: «Просоціальна поведінка – таке ставлення до відмінної від власної думки, коли одна людина поступається іншій». Василь Ф.: «Просоціальна поведінка – це виправдання для боягузів, які не вміють за себе постояти». Валентина С.: «Просоціальна поведінка – це витримка у неприємній ситуації». Інваріантною частиною для усіх наведених тверджень є слабкість і пасивне терпіння.

Однак засвідчено й ті твердження, що містили розуміння позитивного навантаження поняття «просоціальної поведінки», проте одночасно надавали йому лише споглядального відтінку – було наявне неусвідомлення активної спрямованості цієї поведінки, активного соціального забарвлення цього поняття. Інваріантна частина наступних визначень старших підлітків, – повага до інших людей: Віра К.: «У моєму розумінні, просоціальна поведінка – це неодмінна ввічливість». Віктор Л.: «Просоціальна поведінка – це повага до чужих інтересів». Катерина Ф.: «Просоціальна поведінка – це любов до оточуючих: малих, старих та до всього живого. Це внутрішній стан людини, її стиль життя».

Усвідомлення необхідності стійкого поважного й ціннісного ставлення до іншої людини, співробітництва і партнерства, готовність бути милосердним й альтруїстичним демонструє найменша кількість відповідей. Наведемо деякі приклади. Сергій В.: «Просоціальна поведінка – це здатність сильних вислуховувати, підтримувати, допомагати, знаходити спільну мову». Валерій Т.: «Просоціальна поведінка – це витримка, самопожертва і т. д. Просоціальна людина здатна приймати

ідеї інших людей і всіляко їх підтримувати! Для мене це словосполучення нагадує слово «солідарність». Наведені дефініції старших підлітків виявили актуальні для учасників експерименту в момент висловлення своєї думки ознаки. Одні учні підкреслювали, що просоціальна поведінка – властивість сильних, інші вказували на побутову сферу проявів просоціальної поведінки, для третіх така поведінка виявляється найчастіше у глобальних явищах. У той же час, усі висловлення несли в собі інваріантну, ціннісну для усвідомлення суті просоціальної поведінки частину: альтруїзм, гуманність, співробітництво.

Метод незакінчених речень допоміг також з'ясувати обізнаність старших підлітків щодо якостей, притаманних людині з просоціальною поведінкою. На основі результатів цієї діагностики, а також досліджень таких науковців як: В. Джеймс, В. Зандер, Т. Гаврилової, В. Куніциної, Н. Кухтової, В. Стауб, І. Юсупова, ми виокремили наступні якості особистості з просоціальною поведінкою: *емпатія* – здатність до співпереживання, осягнення емоційного стану іншого, розуміння його на рівні чуттів, намагання емоційно відгукнутися на його проблеми; *доброзичливість* – ставлення до іншої людини, засноване на загальнолюдських цінностях; *довіра* – відкриті, позитивні взаємовідносини між людьми, що відображають впевненість у порядності й доброзичливості іншої сторони; *терпимість* – ставлення з повагою до виявлення несхожості; *рефлексивність* – усвідомлення власної неоднозначності, особливостей характеру й поведінки; *чуйність* – здатність помічати і брати до уваги інтереси й потреби інших; *гуманність* – орієнтованість на людину як універсальну цінність; *альтруїзм* – безкорисливі дії, спрямовані на благо (задоволення інтересів) інших людей.

Наступні методики були спрямовані на визначення сформованості у школярів саме зазначених вище якостей: діагностика «емоційного інтелекту» (за Н. Холлом, адаптована), прийняття інших (за шкалою В. Фейя, адаптована), соціальної емпатії (Н. Фетискін, В. Козлов, Г. Мануйлов, адаптована), доброзичливості (за шкалою Д. Кемпбелла, адаптована), довіри (за шкалою М. Розенберга, адаптована), особистісної установки «альтруїзм – егоїзм» (Н. Фетискін, В. Козлов, Г. Мануйлов, адаптована), інтерактивної спрямованості особистості (Н. Щуркова у модифікації Н. Фетискіна, адаптована) [2].

Результати показали, що більшість старших підлітків не виявляє чуйності і терпимості – прагнення розуміти, підтримувати, поважати інших та співробітничати з ними, має низький рівень довіри до інших. Помітною є негативна «Я»-концепція, де домінує неприйняття своїх сильних сторін, відчуженість і недовіра до навколишнього світу – учні вважають, що їх не поважають, не шанують і не визнають. Це відбувається в силу низької самооцінки, низької самоповаги, почуття «меншовартості» та ін. І саме ці чинники перешкоджають продуктивній взаємодії старших підлітків з оточуючими, прийняттю ними інших людей з усіма їх перевагами і недоліками, а отже, їх просоціальної поведінці.

Понад половину старших підлітків експериментальних груп (53,3 %) і половина старших підлітків контрольних груп (50,1 %) показали, що вони не виступають альтруїстично зорієнтованими особистостями. Мотивацію учнів на гуманне поводження, емоційне залучення в життя інших та прояви емпатії майже не виявлено. Спостерігається орієнтація на особисті інтереси, що пов'язується з переважанням мотивів власного добробуту. Інтереси та цінності інших людей або ігноруються, або розглядаються виключно в практичному контексті, що і зумовлює конфліктність і труднощі у міжособистісній взаємодії. Учні властиві прояви інфантилізму, неконтрольованість вчинків, несвідоме наслідування дій інших. Методика для визначення рівня рефлексивності старших підлітків була спрямована на аналіз минулих помилок, успішного й неуспішного досвіду життєдіяльності. Отримані дані засвідчили, що менше 10 % учасників експериментальних і контрольних груп виявили здатність аналізувати помилки минулого і бажання уникати їх у майбутньому, критичний підхід до себе і до пережитого досвіду.

З метою діагностування вмінь учнів старшої школи діяти з позиції просоціальної поведінки, нести відповідальність за результати власної соціально значущої діяльності та залучати до неї інших, нами було запропоновано методику «Визначення відповідальності» (М. Осташева) та діагностику за шкалою совісності (В. Мельников, Л. Ямпольський) [3, с. 54–55]. За результатами діагностики «Шкала совісності» для більшості учнів (59,9 % в експериментальних і 61,2 % у контрольних групах) характерним є слабкий вияв позитивного досвіду поведінки, що регулюється переважно вимогами педагогів та батьків і резонансними зовнішніми стимулами. Саморегуляція та самоорганізація в них – інтуїтивні. Окрім того, було виявлено, що понад половину учасників експериментальної групи – 59,6 % та контрольної групи – 61,7 % – мають пасивний рівень відповідальності (дисциплінарної відповідальності, відповідальності за себе і відповідальності за інших у загальній справі). Проведені

додатково спостереження та індивідуальні бесіди засвідчили, що у старших підлітків спостерігається цілий комплекс негативних переживань (страх, гнів, почуття провини, сорому й т. ін.) та тих поведінкових реакцій, що засвідчують болісне сприйняття певних значущих особисто для них життєвих завдань і необхідності їх вирішення як непереможних складних перешкод. Панічні настрої, незадоволеність життям, розчарування у стосунках з дорослими й однолітками, відчуття безвиході ще більш посилюють дезадаптацію та загострюють безвідповідальність учнів, призводять до їх неспроможності до конструктивної взаємодії та нездатності, до вирішення багатьох проблем.

Достатньо високі показники доброзичливості учнів (понад 67,9 % в експериментальних і 65,8 % у контрольних групах), на нашу думку, пов'язані з процесами, що відбуваються у країні в останні роки. З одного боку, наявні досить жорсткі умови часу – часу героїзму та самопожертви українського народу, які диктують необхідність дружніх взаємостосунків, піклування і турботи про добробут інших. З іншого боку, зростає неабияка роль громадянського суспільства, що формує образ країни та консолідується для боротьби за свою землю і свої ідеали в очах усього світу. І в цьому випадку старші школярі вбачають багато прикладів для наслідування, а тому свідомо й несвідомо вони самі починають прагнути бути доброзичливими при взаємодії з оточуючими.

В оцінці ефективності сформованості просоціальної поведінки старших підлітків у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи ми спиралися на їхні знання, уявлення та розуміння сутності просоціальної поведінки, прояви ними ціннісного ставлення до себе й інших людей, а також їхню вмотивованість діяти з позиції просоціальної поведінки та вміння адекватно аналізувати дії інших людей і критично оцінювати власні якості й навички. Подальшого вивчення потребують форми й методи роботи з представниками різних вікових груп ЗНЗ з метою отримання ними досвіду просоціальної взаємодії з оточуючим світом і формування в них вміння просоціальної поведінки.

Література

1. Наказ № 382 від 02.06.2009 р. «Про затвердження Тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді» [Електронний ресурс] / ЛігаЗакон. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua>
2. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Ин-т психотерапии, 2002. – 490 с.
3. Методика формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу : посіб. / В. І. Кириченко, О. О. Єжова, Г. М. Даниленко, Т. В. Тарасова. – Х. : «Друкарня Мадрид», 2014. – 134 с.

УДК 378.096+373.58

Одарченко Наталя, Шуда Ірина, м. Суми

СПІВПРАЦЯ У СИСТЕМІ «ЗНЗ – ВНЗ» ЯК УМОВА ПОЛІПШЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються методи і форми роботи викладачів вищих навчальних закладів у системі «Школа – ВНЗ» довузівської підготовки учнівської молоді. Показано, що успішна співпраця університету і школи допомагає абітурієнту визначитися з професією, розкрити можливості і здібності учнів при підготовці до вступу у ВНЗ та успішної їх адаптації у вищій школі. Авторами наводяться приклади з власного досвіду викладання математичних спекурсів у школі.

Ключові слова: довузівська підготовка, вищий навчальний заклад (ВНЗ), математична освіта, дослідницький метод, пізнавальна діяльність.

The article considers methods and forms of university teachers' activities in the collaboration between School and University in the pre-university training of pupils' youth. It is shown that effective cooperation between university and school helps senior pupils to choose the right profession, to discover pupils' opportunities and abilities in the course of their pre-university training and further successful adaptation to university. The authors present examples of their own experience of teaching special courses of mathematics in a secondary school.

Keywords: pre-university training, higher education institution (HEI), mathematical education, research method, cognitive activity.

Важливим у сучасній освіті є запровадження новітніх педагогічних технологій та науково-педагогічних досягнень з активним використанням науково-викладацького потенціалу вищих навчальних закладів. При цьому доцільно здійснювати не випадкове збільшення обсягів знань учнів, а більше уваги приділяти визначенню того, заради чого вивчається той чи інший матеріал, які форми, методи, прийоми навчання необхідно застосовувати, тобто здійснювати певну допрофесійну підготовку учнів для успішного опанування ними обраних професій, зокрема, на вищому рівні освіти. Зміст, форми і методи навчання у школі повинні створювати сприятливі умови для успішного навчання молоді у вищих закладах освіти. Це дає підстави вважати, що практичне забезпечення